

УДК 37.015.3:159.954-053.6

Хабірова Лариса Ігорівна, аспірант кафедри загальної, вікової та практичної психології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка; практичний психолог Полтавського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

e-mail: larysa.kh_va@ukr.net

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ІНІЦІАТИВИ ПІДЛІТКІВ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація

Дана стаття присвячена проблемі формування творчої ініціативи підлітків у процесі розв'язання учбових задач. У результаті проведеного теоретико-методологічного аналізу визначеної теми, автор представляє своє розуміння поняття «творча ініціатива», яку визначає як форму вияву активності особистості, що опосередкована її відношенням до конкретної діяльності, результатом чого виступає суб'єктивно якісно новий та оригінальний продукт (об'єкт), особистісно значимий для суб'єкта.

У роботі представлена модель формування творчої ініціативи підлітків, в основі якої виділено п'ять змістовних компонентів: особистісно-оціночний, мотиваційний, творчий, емоційно-вольовий та діяльнісний. Автором була розроблена тренінгова програма формування творчої ініціативи підлітків, окремі елементи якої представлені в даній статті. Програма орієнтована на використання психолого-педагогічних засобів та створення спеціальних умов, сприятливих для розвитку змістовних компонентів творчої ініціативи: особистісно-оціночного – через формування адекватного рівня самооцінки, навичок саморефлексії та самовдосконалення; мотиваційного – через формування позитивного образу навчальної діяльності, підвищення рівня навчальної мотивації; творчого – через формування навичок креативного мислення; емоційно-вольового – через розвиток ініціативності, самостійності та наполегливості, як вольових

якостей особистості; діяльнісного – через набуття позитивного досвіду вираження творчої ініціативи, формування внутрішньої психологічної готовності учнів.

Ключові слова: *творча ініціатива, підліток, навчання, модель та програма формування творчої ініціативи, психолого-педагогічні засоби.*

Хабирова Лариса Игоревна, аспирант кафедры общей, возрастной и практической психологии Полтавского национального педагогического университета имени В.Г. Короленко; практический психолог Полтавского областного центра социальных служб для семьи, детей и молодежи.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ФОРМИРОВАНИЯ ТВОРЧЕСКОЙ ИНИЦИАТИВЫ ПОДРОСТКОВ В УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

Данная статья посвящена проблеме формирования творческой инициативы подростков в процессе решения учебных задач. В результате проведенного теоретико-методологического анализа определенной темы, автор представляет свое понимание понятия «творческая инициатива», которую определяет как форму проявления активности личности, которая опосредованна ее отношением к конкретной деятельности, результатом чего выступает субъективно качественно новый и оригинальный продукт (объект), личностно значимый для субъекта.

В работе представлена модель формирования творческой инициативы подростков, в основе которой выделено пять содержательных компонентов: личностно-оценочный, мотивационный, творческий, эмоционально-волевой и деятельностный. Автором была разработана тренинговая программа формирования творческой инициативы подростков, отдельные элементы которой представлены в данной статье. Программа ориентирована на использование психолого-педагогических средств и

создание специальных условий, благоприятных для развития содержательных компонентов творческой инициативы: личностно-оценочного – через формирование адекватного уровня самооценки, навыков саморефлексии и самосовершенствования; мотивационного – через формирование положительного образа учебной деятельности, повышение уровня учебной мотивации; творческого – через формирование навыков креативного мышления; эмоционально-волевого – через развитие инициативности, самостоятельности и настойчивости, как волевых качеств личности; деятельностного – через приобретение положительного опыта выражение творческой инициативы, формирование внутренней психологической готовности учащихся.

Ключевые слова: *творческая инициатива, подросток, обучение, модель и программа формирования творческой инициативы, психолого-педагогические средства.*

Khabirova L.I. Post-Graduate Student, Department of General, Age and Practical Psychology, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University; practical psychologist of the Poltava Regional Center for Social Services for Family, Children and Youth

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL MEANS OF FORMING CREATIVE INITIATIVE OF TEENAGERS IN EDUCATIONAL ACTIVITY

Summary

This article is devoted to the problem of formation of creative initiative of teenagers in the course of educational tasks completion. As a result of the theoretical and methodological analysis of a defined subject, the author represents her understanding of the notion of 'creative initiative'. She defines it as a form of individual's activity appearance, which is mediated by its relation to a particular

activity resulting in a subjectively qualitatively new and original product (object) that is personally significant for the subject.

The work represents the model of formation of creative initiative of teenagers. There are five meaningful components outlined in its basis: personality assessment, motivation, creativity, emotional willpower and activity. The author developed a training program for the formation of creative initiative of teenagers, the individual elements of which are presented in this article. The program focuses on the use of psychological and pedagogical tools and the creation of special conditions which encourage development of meaningful components of creative initiative: personality assessment – through the formation of an adequate level of self-esteem, self-reflection skills and self-perfection; motivation – through the formation of a positive image of educational activity, raising the level of educational motivation; creativity – through the formation of creative thinking skills; emotional willpower – through the development of initiative, autonomy and perseverance, as the volitional qualities of the individual; activity – through the acquisition of a positive experience of expressing creative initiative, the formation of internal psychological readiness of students.

Key words: *creative initiative, teenager, educational task, study, model and program of formation of creative initiative, psychological and pedagogical means.*

Постановка проблеми і актуальність дослідження. Сучасне реформування загальної середньої освіти базується на компетентнісному підході, суть якого полягає не стільки в сумі засвоєних знань учнями, скільки в умінні використовувати та застосовувати отримані знання в практичній діяльності. Безперечно, такі зміни в освітньому просторі є надзвичайно важливими, враховуючи швидкість технологічного розвитку та зміну інновацій, динаміку економічних перетворень, потужну інформаційну насиченість соціального простору. Формування творчої ініціативної особистості, здатної до критичного мислення та вияву творчої активності,

базованої на генеруванні нових оригінальних ідей є однією із ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації учнів у навчанні, професійній діяльності, й у суспільстві в цілому.

Мета статті полягає у визначенні та обґрунтуванні, на основі проведеного теоретичного аналізу, психолого-педагогічних засобів формування творчої ініціативи підлітків у процесі навчальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку творчості особистості досліджувались у працях С.Д. Максименка, В.О. Моляко, О.Л. Музики, В.В. Рибалки, В.В. Клименка, С.Л. Рубінштейна, О.О. Леонтьєва, В.Ф. Моргуна, Р. Стернберга, Д.Б. Богоявленської, К.О. Абульханової, О.Ф. Волобуєвої, В.А. Роменця, Я.О. Пономарьова, С.П. Яланської та ін. У своїх дослідженнях науковці акцентують увагу на різних аспектах творчості особистості, зокрема її визначають як: діяльність людини (Б.Г. Ананьєв, С.Л. Рубінштейн, О.О. Леонтьєв); джерело внутрішньої активності психіки (В.С. Ротенберг, Д.Б. Богоявленська); феномен активної неадаптивності (В.А. Петровський, О.С. Огнєв); універсальну функцію людини, яка веде до всіх форм самовираження (А. Маслоу); трансформуючу силу, що забезпечує саморозвиток індивіда (К. Роджерс); вищу форму активності особистості (С.Д. Максименко); процес самотворення, саморозвитку, самореалізації, самооб'єктивації особистості (В.В. Рибалка); вищий ступінь розвитку, підготовленості до конкретних видів діяльності й до життя в цілому, до зміни стилів поведінки, до пошуку виходів із кризових ситуацій, до найбільш конструктивного раціонального прийняття рішень у складних та екстремальних умовах (В.О. Моляко).

Проблему дослідження розвитку ініціативності особистості висвітлено в роботах Б.Г. Ананьєва, Б.М. Теплова, Л.С. Виготського, Я.О. Пономарьова, Н.Д. Левітова та ін. Вчені досліджують різні аспекти ініціативи та визначають її як: вольову якість особистості (С.Л. Рубінштейн); форму активності особистості, якість, котра розвивається в індивіда у більшому чи меншому ступені в залежності від того, наскільки суспільством йому надана

свобода і наскільки він приймає суспільну необхідність (К.О. Абульханова); поєднання вольових та інтелектуальних якостей особистості, що виявляються в готовності боротися за справу за власною ініціативою, а при зустрічі з труднощами знаходити шляхи і засоби їх подолання (В.П. Теплінський); спонукальну силу особистості, що виявляється в особистому почині й пошуку раціональних шляхів і методів реалізації запропонованого, здатності й волі до здійснення задуманого (Г.В. Молчанова); самостійну, не стимульовану ззовні активність суб'єкта у вигляді постановки проблеми самому собі, коли час, темп дій перестають відігравати роль значущого чинника (Д.Б. Богоявленська).

Виклад основного матеріалу. Ініціатива в психологічній науці розглядається як один із рівнів активності [1, с. 12]. Остання виражається у взаємодії складових елементів психічної реальності, тобто як базове відношення особистості до оточуючого світу та до самого себе [2, с. 228].

Ініціатива розглядається як вільна форма самовираження і реалізація власних потреб суб'єкта; спонукаючий аспект діяльності, спілкування, пізнання [1, с. 31].

С.Л. Рубінштейн визначав ініціативу як: «умение хорошо и легко взяться за дело по собственному почину, не дожидаясь стимуляции извне» [6, с. 204]. Істотну роль відіграє інтенсивність і яскравість спонукань. Велика кількість і яскравість нових ідей та планів, багатство уяви, яка малює емоційно привабливі картини тих перспектив, які нова ініціатива може відкрити, поєднані з інтенсивністю спонукань і активністю прагнень [6].

К.О. Абульханова зазначає, що ініціатива являє собою випереджаючу зовнішні вимоги або зустрічну по відношенню до них вільну активність суб'єкта, котра потім реалізується в інтелектуальній або практичній сферах [1, с. 109]. Учена розуміє ініціативу як зберігання особистістю творчої або авторської позиції в процесі діяльності. Ця форма виступає як причина початку і розгортання діяльності [1].

На наш погляд, ініціатива – це не відповідь на зовнішній виклик (вимогу ситуації, особливості зовнішніх умов), а, перш за все, внутрішній імпульс, готовність, що характеризується суб'єктивною значимістю (опосередковується особистісним ставленням) та виявляється у мірі прояву активності.

Додаток «творча» до дефініції «ініціатива», на наш погляд, характеризує деяку спрямованість, характер прояву останньої, результатом чого виступає суб'єктивно оригінальний та новий продукт – як зовнішній, матеріальний (картина, твір, пісня, створення приладу), так і внутрішній (нова ідея, умовивід, судження і т.ін.). Творча ініціатива передбачає вихід за рамки зовнішньої ситуації, пошукову активність, яка ніби виходить за межі заданих умовностей, розширяє зовнішні та внутрішні можливості.

У нашому розумінні, творча ініціатива – форма вияву активності особистості, що опосередкована її відношенням до конкретної діяльності, результатом чого виступає суб'єктивно якісно новий та оригінальний продукт (об'єкт), особистісно значимий для суб'єкта. Слово «творча» в даній дефініції визначає характер ініціативи, її спрямованість. На нашу думку, творча ініціатива направлена саме на перетворення ситуації або об'єкту діяльності; це прояв активності, яка виходить за межі ситуації – є надситуативною.

Одним із визначних факторів розкриття сутності творчості є розуміння психологічних особливостей розвитку особистості на кожному віковому етапі: особливості соціальної ситуації розвитку, сутність провідної діяльності, характерні новоутворення того чи іншого віку.

Г.С. Костюк визначав роль внутрішніх джерел та рушійних сил психічного розвитку людини, а саме: внутрішню необхідність, логіку й можливості самоздійснення людини. Вчений зазначав, що роль власної активності у розвитку особистості з віком підвищується, актуалізуючись у підлітковому віці, що виражається у прагненні до самовиховання, самовдосконалення в процесі власної діяльності [3].

Найбільший інтерес, зі сторони вчених, педагогів та психологів визиває підлітковий вік, який називають складним, критичним, кризовим. Підлітковий вік – етап переходу від дитинства до дорослості, який характеризується певними суперечливими тенденціями у поведінкових проявах підлітків. У цей період відбувається якісний стрибок у розвитку психіки: усвідомлення своєї індивідуальності, становлення стійкого уявлення про себе (Я-образ), формування самосвідомості.

До основних психологічних особливостей підліткового віку можна віднести: при зовні незмінній соціальній ситуації розвитку, істотно змінюється внутрішня позиція підлітка, яка обумовлена розвитком ключового новоутворення даного вікового періоду – почуттям дорослості [5]. Провідною діяльністю на цьому етапі є інтимно-особистісне спілкування [4; 7], що обумовлює процес самопізнання підлітка, становлення його самосвідомості, засвоєння етичних норм та правил. Головною соціальною потребою учнів підліткового віку, на думку А.В. Петровського, є потреба в персоналізації, тобто “процес, в результаті якого суб’єкт отримує ідеальну представленість в життєдіяльності інших людей і може виступити в суспільному житті як особистість” [4, с. 271]. Саме тому у навчальній діяльності підлітки перш за все імпонують таким формам навчальної роботи, які б дозволяли їм відчувати себе дорослими та самостійними.

На основі аналізу теоретичних підходів та формування власного розуміння поняття «творча ініціатива», в структурі останньої ми виділяємо п’ять змістових компонентів: мотиваційний, особистісно-оціночний, творчий, емоційно-вольовий та діяльнісний.

Мотиваційний компонент включає в себе провідні мотиви, які спонукають учнів до навчальної діяльності. Мотиви виступають тією базисною смислоутворюючою основою, яка лежить в основі будь-якої діяльності. Дана складова творчої ініціативи відповідає на питання: «наскільки мені це потрібно?». *Особистісно-оціночний компонент* представляє собою уявлення підлітка про себе як особистість, свої сильні та

слабкі сторони, особистісні можливості, рівень розвитку та сформованості тих чи інших знань, умінь та навичок. Даний компонент включає оцінку підлітком власної особистості як окремо, так і у контексті взаємодії з іншими людьми, у процесі виконання тієї чи іншої діяльності. Дана складова творчої ініціативи учня відповідає на питання: «чи зможу я?». *Творчий компонент* представляє собою рівень розвитку креативності мислення, вміння генерувати нові та оригінальні ідеї, знаходити та реалізовувати у практичній діяльності незвичні та нестандартні для суб'єкта способи вирішення задач, що в свою чергу веде до отримання нового результату, формування нового досвіду, а отже – розвитку учня. *Емоційно-вольовий компонент* творчої ініціативи особистості включає рівень розвитку таких вольових якостей як рішучість, наполегливість, сміливість, самостійність, цілеспрямованість, ініціативність, витримка, дисциплінованість. *Діяльнісний компонент* представляє собою готовність особистості виявляти творчу ініціативу у процесі вирішення проблемних ситуацій, вміння долати бар'єри та реалізовувати творчі ідеї.

Взаємозв'язок даних змістових складових утворює таку форму вияву активності особистості як творча ініціатива, модель формування якої представлено на рис. 1.

Етап формування повинен забезпечуватися психолого-педагогічними засобами у навчальній діяльності, метою яких є: створення мотивації до самопізнання та самовдосконалення учнів, підвищення рівня навчальної мотивації (в тому числі, мотивації до самостійного творчого опрацювання навчального матеріалу, пошуку нестандартних способів розв'язання учбових задач), розвиток творчого мислення, формування ініціативності, як вольової риси особистості учня, формування психологічної готовності підлітків до виявлення творчої ініціативи у навчальній діяльності.

Формування мотиваційного компоненту полягає у підвищенні рівня навчальної мотивації учнів, формуванні позитивного образу навчання, освітнього процесу в цілому, самовдосконалення та саморозвитку. Для

реалізації даного завдання можуть бути використані наступні психолого-педагогічні засоби: груповий колаж “Шкільне життя”, метод мозкового штурму “Навчаючись, я можу...”, тренінгові вправи “Керована фантазія”, “Конверт з бажаннями”, “Я через 5 років”. Головним завданням вищезгаданих засобів є розширення уявлень підлітків про важливість навчання, саморозвитку у досягненні поставлених цілей та реалізації бажань.

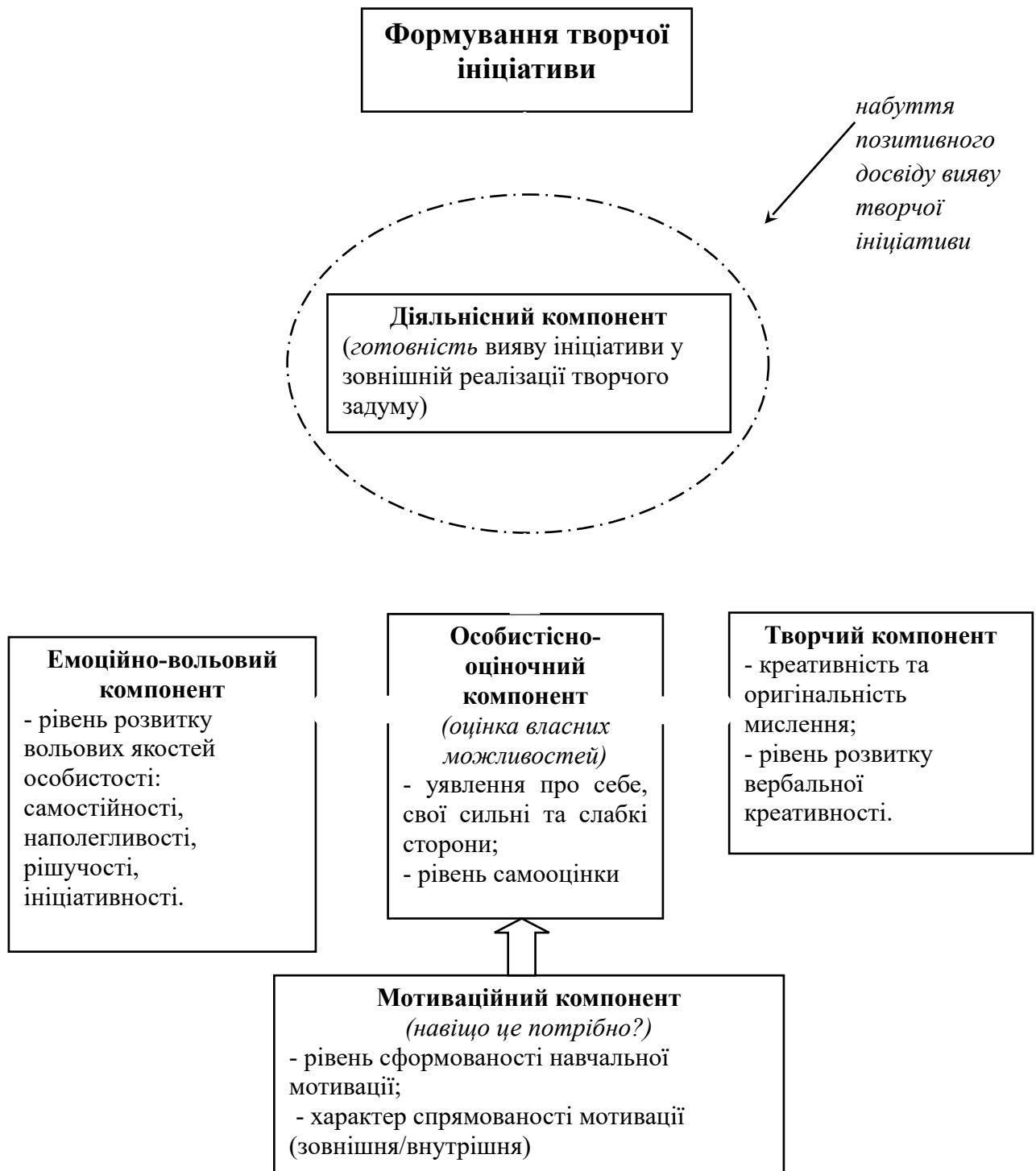

Рис. 1 Модель формування творчої ініціативи підлітків

Формування особистісно-оціночного компоненту творчої ініціативи полягає у підвищенні рівня мотивації до самопізнання та самовдосконалення, формування адекватного рівня самооцінки. Для забезпечення реалізації цього завдання можуть бути використані такі психолого-педагогічні засоби як: тренінгові вправи “Мій герб”, “Айсберг”, рольова гра “Прес-конференція”.

Наприклад, метою *тренінгової вправи “Айсберг”* є поглиблення процесів самопізнання та саморозкриття підлітків. Кожному учаснику тренінгового процесу необхідно роздати заздалегідь заготовлений та надрукований кольоровий айсберг. Учням пропонують у правій стороні айсбергу записати свої позитивні сторони, у лівій – негативні. При цьому, ті якості, які підліток виявляє досить часто у спілкуванні з іншими, просимо зафіксувати «над водою». Ті ж якості та риси характеру, які мало відомі для оточуючих або які підліток виявляє досить рідко, просимо записати на айсбергу “під водою”.

Орієнтовна інструкція: “Кожен із вас отримав яскравий айсберг. Ви можете спостерігати, що одна частина айсбергу знаходиться над водою і є помітною для кожного, інша ж – знаходиться під водою, і є мало помітною. У правій стороні айсбергу розмістіть свої найбільш позитивні риси та якості. У лівій – ті риси та якості вашого характеру, які б ви хотіли змінити та які вам не подобаються. Намагайтеся бути чесними, перш за все, перед собою”.

Після виконання завдання, учасникам пропонують продемонструвати айсберги. У процесі групового обговорення обов’язково звертатися до учнів зі з’ясовуючими запитаннями: що саме ти розмістив під водою? чому? які риси свого характеру тобі не подобаються? за що ти себе хвалиш/свариш?

Формування творчого компоненту полягає у забезпеченні розвитку креативності мислення, продукування оригінальних та нестандартних ідей, поглиблення процесів самовираження. Для реалізації поставленого завдання доцільно застосовувати, наприклад, *рольову гру “Театральна вистава”*, яка полягає в інсценізації уривків із творів, які вивчаються за програмою. Вчитель може запропонувати учням об’єднатися у 3 групи. Кожній групі

учасників пропонують визначити ролі, відповідно до обраного твору та представити у вигляді коротенької вистави (10 хвилин) на сцені “театру”.

Рольова гра “Туристична фірма” може бути гарним психолого-педагогічним засобом у сприянні зацікавленості підлітків у вивченні географії. Орієнтовна інструкція для учнів: “Ви працівники туристичного бюро”. Кожна пара має витягнути з мішечка одну картку, на якій буде вказана країна. Ваше завдання полягає у створенні рекламної листівки “гарячої” путівки до одного або декількох міст цієї країни. Ви можете користуватися підручником, мережею Інтернет та будь-якими інформаційними джерелами. На виконання цього флаєра у вас є 20 хв. Для виконання завдання учасникам пропонуються аркуші паперу, маркери, олівці, різнокольоровий папір, ножиці, клей. Картки з назвами країн світу вчителю бажано підготувати заздалегідь.

Також доцільно використовувати у навчальній діяльності різноманітні інтелектуальні розминки (“Географічні цікавинки”, “Математичні задачки”, “Швидке запитання другу” і т.ін) з метою активізації уваги та зосередженості підлітків, сприяння зацікавленості до подальшої навчальної роботи.

Формування емоційно-вольового компоненту полягає у розвитку ініціативності, наполегливості та рішучості. Вчителем або/і шкільним психологом можуть бути застосовані вправи на самодіагностику (наприклад, «Коло волі»), практична вправа «Захоплення ініціативи в діалозі», метод мозкового штурму «Ініціативна людина», міні-лекція «Шість капелюшків мислення» та рольова гра за методом Едварда де Боне «Шість капелюхів».

Формування діяльнісного компоненту полягає у набутті підлітками позитивного досвіду вираження творчої ініціативи у ході вирішення проблемних ситуацій та розв’язання учбових задач. Вчитель, у ході навчальної діяльності, може використовувати ділову гру “Презентація унікального винаходу”, колективну гру “Виклик або сумнів”, вправу “Секретна пам’ятка для творчих та ініціативних” (як асиміляцію досвіду).

Висновки. Творча ініціатива – форма вияву активності особистості, що опосередкована її відношенням до конкретної діяльності, результатом чого виступає суб’єктивно якісно новий та оригінальний продукт (об’єкт), особистісно значущий для суб’єкта. Формування творчої ініціативи підлітків включає систему психолого-педагогічних засобів розвитку кожного з 5 виокремлених нами змістових компонентів творчої ініціативи: особистісно-оцінюючого, мотиваційного, творчого, емоційно-вольового та діяльнісного.

Представлені у статті елементи тренінгової програми, в залежності від педагогічної ситуації, можуть бути використані вчителями, практичними психологами, соціальними педагогами чи самими підлітками під час вивчення конкретної дисципліни. Системне та послідовне застосування психолого-педагогічних засобів у навчальній діяльності забезпечує формування творчої ініціативи учнів підліткового віку.

Список використаних джерел

1. Абульханова К.А. Психология и сознание личности (Проблемы методологии, теории и исследования реальной личности): Избранные психологические труды. [Текст] / К.А. Альбуханова. – М. : Московский психолого-социальный институт; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 1999. – 224 с. (Серия «Психологи Отечества»)
2. Белан Е.А. Концепция психологической активности в жизненных ситуациях [Текст] / Е.А. Белан // Ярославский педагогический вестник. – 2011. – №3. – Том II. – С. 228–232.
3. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. [Текст] / Г.С. Костюк; під ред. Л.М. Проколієнко; упоряд. В.В. Андрієвська та ін. – К. : Рад. шк., 1989. – 608 с.
4. Моляко В.О. Стратегії творчої діяльності: школа В.О. Моляко. [Текст] / В.О. Моляко. – К., 2008. – 702 с.

5. Мухина В.С. Возрастная психология. Феноменология развития: учебник для студ. высш. учеб. заведений. [Текст] / В.С.Мухина. - 10-е изд., перераб. и доп. - М. : Издательский центр «Академия», 2006. - 608 с.

6. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. [Текст] / С.Л. Рубинштейн. - СПб. : Питер, 1999. - 720 с. - (Мастера психологии).

7. Эльконин Д.Б. К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте [Текст] / Д. Б. Эльконин // Вопросы психологии. - 1971. - № 4. - С. 6-20.

References transliterated

1. Abul'hanova K.A. Psihologija i soznanie lichnosti (Problemy metodologii, teorii i issledovanija real'noj lichnosti): Izbrannye psihologicheskie trudy. [Tekst] / K.A. Al'buhanova. - M. : Moskovskij psihologo-social'nyj institut; Voronezh : Izdatel'stvo NPO «MODJeK», 1999. - 224 s. (Serija «Psihologi Otechestva»)

2. Belan E.A. Konceptcija psihologicheskoj aktivnosti v zhiznennyh situacijah [Tekst] / E.A. Belan // Jaroslavskij pedagogicheskij vestnik. - 2011. - №3. - Tom II. - S. 228-232.

3. Kostjuk G.S. Navchal'no-vyhovnyj proces i psyhichnyj rozvytok osobystosti. [Tekst] / G.S. Kostjuk; pid red. L.M. Prokolijenko; uporjad. V.V. Andrijevs'ka ta in. - K. : Rad. shk., 1989. - 608 s.

4. Moljako V.O. Strategii' tvorchoi' dijal'nosti: shkola V.O. Moljako. [Tekst] / V.O. Moljako. - K., 2008. - 702 s.

5. Muhina V.S. Vozrastnaja psihologija. Fenomenologija razvitija: uchebnik dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij. [Tekst] / V.S.Muhina. - 10-e izd., pererab. i dop. - M. : Izdatel'skij centr «Akademija», 2006. - 608 s.

6. Rubinshtejn S.L. Osnovy obshej psihologii. [Tekst] / S.L. Rubinshtejn. - SPb. : Piter, 1999. - 720 s. - (Mastera psihologii).

7. Jel'konin D.B. K probleme periodizacii psihicheskogo razvitija v detskom vozraste [Tekst] / D. B. Jel'konin // Voprosy psihologii. - 1971. - № 4. - S. 6-20.

Ця робота ліцензується відповідно до Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Авторське право (с) 2018 Khabirova Larysa Ihorivna Хабірова Лариса Ігорівна

Отримано: 13.09.2018

Відрецензовано: 24.09.2018

Опубліковано: 12.10.2018

DOI: <https://doi.org/10.31108/3.2019.2.9.5>